

Ольга Максименко

РЕАЛІЇ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ В КНИЗИ СПОГАДІВ
РЕПРЕСОВАНОГО КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО
ПОЕТА І ТЮРКОЛОГА ШЕВКІЯ БЕКТОРЕ (ŞEVQIY BEKTÖRE)
“ВОЛГИ ЧЕРВОНА ТЕЧІЯ” (“VOLGA QIZIL AQARKEN”)

Коли багато хто спав глибоким сном,
вважаючи день ніччю,
я крикнув: “Маю право!”
Вітер і гори заглушили мій голос.
Але це не зупинило мене.
“Маю право, маю право, маю право!” –
кричав я, повторюючи ці слова,
як учень, що готується до іспиту.
...Коли багато хто з остраху замовк,
я крикнув: “Маю право!”
(Шевкій Бекторе, “Заради мого права”)

Перші твори, що викривали реалії сталінського тоталітарного режиму, стали доступними українському читачеві ще в кінці 1980-х – на початку 1990-х, в епоху горбачовської “перебудови” та на зорі незалежності. Це, зокрема, романи Івана Багряного “Тигролови” та “Сад Гетсиманський”, Уласа Самчука “Марія”, Василя Барки “Жовтий князь”, Володимира Винниченка “Слово за тобою, Сталіне!” Крім того, про скалічені долі людей та їх поневір'яння в концтаборах ГУЛАГу писало багато російських, білоруських, єврейських, литовських, азербайджанських авторів (Олександр Солженіцин, Анатолій Рибаків, Варлам Шаламов, Лев Копелев, Віталій Полозов, Лев Разгон, Євгенія Гінзбург, Ірина Ратушинська, Ольга Адамова-Сліозберг, Василь Биков, Лариса Геніюш, Павло Прудников, Мамартас Індрилюнас, Бронюс Кривіцкас, Ельдар Ісмаїлов та ін.) – адже жорна сталінізму нищили людей незалежно від їхньої національної приналежності. Серед цих творів, безперечно, заслуговує на увагу “*Волги червона течія*” – книга спогадів кримськотатарського письменника Шевкія Бекторе (1888–1961), якому довелося стати жертвою більшовицько-комуністичних репресій і провести двадцять чотири роки свого життя в таборах та

на заслання, незважаючи на те, що він був громадянином іншої держави – Туреччини¹.

Літературна спадщина Шевкія Бекторе українському читачеві поки що маловідома. Український переклад “Волги...” (виконаний Валерієм Басировим) побачив світ лише в 2003 році² (тобто майже через 40 років після першого видання в Туреччині)³, тоді ж у збірці “Окрушина сонця” було опубліковано п’ять віршів поета (у перекладі Петра Осадчука)⁴. У 2011 році книгу спогадів письменника було видано кримськотатарською мовою⁵.

За походженням Шевкій Бекторе кримський татарин, хоча й народився у Румунії (село Каваклар Добруджинського округу), землі якої тоді були вже незалежними від Османської імперії⁶. Його батьки виїхали з Криму після Кримської війни 1853–1856 років. Відомо, що кримські татари пережили кілька хвиль міграції, починаючи з анексії Кримського ханства Російською імперією у 1783 році. Проте найбільш масштабною і драматичною за своїми наслідками стала еміграція кримських татар у середині XIX століття: за офіційними даними, тоді з Криму виїхало близько 193 тисяч людей⁷, які були корінними жителями півострова.

¹ Ю.М. Кочубей, *Страдницький шлях і диво*, Всесвіт 1–2 (2006), [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/136/41/>.

² Ш. Бекторе, *Волги червона течія* [худ. переклад з турецької Валерія Басирова], Сімферополь 2003, 183 с.

³ Şevki Bektöre'nin Hatıratı: *Volga Kızıl Akarken*, hazırlayan Saadet Bektöre. Ankara 1965, 240 s.

⁴ Кунештен бир парча – Окрушина сонця, *Антологія кримськотатарської поезії XIII–XX ст.*, упорядники: М. Мірошниченко, Ю. Кандим; вступна стаття М. Мірошниченка, К. 2003, с. 230–241.

⁵ Ш. Бекторе, *Волга кызыл акъаркен*, тертип эткен ве неширге азырлагъан У. Едемова, Симферополь 2011.

⁶ Створена у 1859 році у результаті об’єднання двох князівств – Молдавії та Волощини (які були васалами Османської імперії), Румунія проголосила незалежність у травні 1877 року після початку російсько-турецької війни. Взнявши участь у війні на боці Росії, згідно з умовами Берлінського трактату (1878) отримала землі північної Добруджі. Сан-Стефанський мирний договір (1878) визнав Румунію незалежним князівством.

⁷ Г.Т. Бекирова, “*История любит повторяется*”. *Крымские татары и эмиграция*, “Главком”, [електронний ресурс], режим доступу: <http://glavcom.ua/columns/be-kirova/129118-%C2%ABistorija-ljubit-povtorjatsja%C2%BB.-krymskie-tatary-i-emigratsija.html>.

Мал 1. Шевкій Бекторе (перший зліва) з друзями. Стамбул, 1912 рік.
Світлинку взято з сайту “International Committee for Crimea”:
<http://www.iccrimea.org/historical/bektore.htm>

У 1894 році родина Бекторе переїхала до Туреччини. Їхнім новим місцем мешкання стало невеличке селище Каракая, неподалік від міста Полатли (за 50 кілометрів від Анкари). Тут Шевкій отримав початкову і середню освіту. У 17-річному віці вступив на факультет богослов'я Стамбульського університету⁸, де познайомився з кримськими татарами, які також там навчалися, і приєднався до Товариства кримських студентів. Серед них були, зокрема, майбутній автор національного гімну кримських татар і перший голова уряду Кримської Народної Республіки (1917–1918) Номан Челебіджихан та майбутній поет, тюрколог і літературознавець Бекір Чобан-заде⁹. У 1909 році Шевкій вперше потрапив на свою історичну батьківщину – Крим, де вивчав усну народну творчість кримських татар та здійснював інші народознавчі роз-

⁸ A. Bektöre, *Şevki Bektöre (1888–1961)*, web site “International Committee for Crimea, Inc.”, [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.iccrimea.org/historical/bektore.html>.

⁹ Обидва вони були знищені сталінсько-більшовицькою репресивною машиною: Номан Челебіджихан у 1918 році, Бекір Чобан-заде – у 1937-му.

відки. У 1914 році, коли почалася Перша світова війна, Шевкій Бекторе виїхав з Криму до Туреччини, щоб приєднатися до лав османської армії як турецький громадянин. Варто зазначити, що він також воював добровольцем у Першій Балканській війні у 1912 році (яку країни Балканської Ліги вели проти Османської імперії).

У березні 1918 року, після Жовтневого перевороту, Шевкій Бекторе знову приїздить до Криму – спочатку на кілька днів, супроводжуючи зі Стамбула до Феодосії російських військовополонених. Ця коротка подорож дозволила письменникові побачити увесь жах тодішніх подій. “Крим перебуває в стані анархії, – згадує Шевкій Бекторе. – З одного боку більшовики під червоним прапором, з іншого – анархісти під чорним прапором заливали країну кров’ю. Лідер національно незалежного Криму муфтії Челебі Джихан був по-звірячому вбитий революційними матросами... Джафер Сейдамет, який обіймав посаду військового міністра, рятуючись від їх звірячих пазурів, утік на Кавказ. Становище населення Криму було вкрай важким. А через три дні і над нами почали згущуватися хмари. Нас попередили про намір замаху на нас з боку анархістів. Ми змушені були терміново відплисти до Стамбула”¹⁰. Однак побачене і пережите зовсім не налякало письменника, навпаки – ще більше зміцнило його прагнення працювати для свого народу. Перебуваючи в Туреччині, Шевкій Бекторе займається підготовкою вчителів для кримськотатарських шкіл, і через деякий час разом з ними та дружиною Амідє повертається на свою історичну батьківщину. Адже бути вчителем, нести людям світло знань – мрія, що окрилювала його життя. Шевкій Бекторе відкриває школу в селі Куру-Озен (нині – Сонячногірське), що неподалік від Алушти. Мешканці цього села були “бідними, відсталими і фанатичними”¹¹, збайдужілими до всього через злидні і розруху, в яких їм довелося опинитися. З 125 обійсть села не було жодної людини, яка могла б читати або писати. Тож спершу письменник розпочав боротьбу з неграмотністю, а згодом читав і пропонував дітям вивчати свої вірші, сповнені любові до рідного

¹⁰ Ш. Бекторе, *Волги червона течія*, с. 3, веб-сайт “Ana Urt”, [електронний ресурс], режим доступу: <https://anaurt.com/qrt/content/volgi-chervona-techiya>.

¹¹ *Ibid.*

народу і вітчизни. Разом з дружиною він випустив і розповсюдив десять примірників рукописного журналу “*Şarşur*” (“Водоспад”).

У 1920 році Шевкій Бекторе видає свою першу збірку віршів – “*Ергенекон*” (згідно з легендою, так називалася прабатьківщина всіх тюрків. Розташовувалася в Алтайських горах, на території сучасної Бурятії). Двадцять роки минулого століття знаменували собою новий етап в історії кримськотатарської літератури, пов’язаний, передусім, зі зростанням національної свідомості кримських татар. Саме в цей бурхливий період Шевкію Бекторе вдалося збагатити кримськотатарську поезію прекрасними зразками пейзажної, філософсько-романтичної та патріотичної лірики, до яких належать вірші “*Aqqım için*” (“Заради мого права”), “*Vatan özlemi*” (“Туга за батьківщиною”), “*Qırım cağaları*” (“Простори Криму”), “*Ayt, Çatırtav*” (“Кажі, Чатирдагу”), “*Bir kün geldi*” (“Настав день”), “*Qızıl bayraq*” (“Червоний прапор”), “*Milletniñ Kâbesi*” (“Кааба нації”)¹². І, звичайно ж, “*Tatarlığım*” (що дослівно можна перекласти як “Моя татарськість”) і “*Tatar bolsañ*” (“Якщо ти – татарин”), які, мабуть, знав напам’ять кожен учень куруозенської школи:

Tatarlığım, tuvğan yerim
Balalıqtan süyemen.
Olar için köp vaqıtlar
Cırlay-cana küyemen....
(“*Tatarlığım*”)

Мій татарський народ, мою рідну землю
З дитинства люблю.
Багато років за ними
Сумую, страждаю...¹³
(“*Моя татарськість*”)

Tatar bolsañ tiliñ qayda?
Öz qorantañ , iliñ qayda?
Öztirip de qoqyalaymay

¹² Кааба – храм у м. Мекка (Саудівська Аравія), місце хаджу (прощі) мусульман. У переносному значенні – святиня, вища мета прагнень.

¹³ Ш.Э. Юнусов, *Идейно-художественные особенности крымскотатарской поэзии 20-х годов XX века (на примере поэтического наследия Б. Чобан-заде, Ш. Бекторе, А. Гирайбая)*, веб-сайт “Тюркологические публикации”, [електронний ресурс], режим доступу: <http://turkology.tk/library/492>.

Qoparılgan güliñ qayda?¹⁴

(“*Tatar bolsañ*”)

Якщо ти – татарин, де твоя мова?

Твоя сім’я, рідна земля де?

Квітка, яку ти виростив,

але не зміг відчути її пахоців, де?

(“*Якщо ти – татарин*”)

У 1921–1922 роках Шевкій Бекторе працював у Кримському татарському педагогічному технікумі в селі Тотайкой біля Сімферополя. Варто зазначити, що викладачами Тотайкойського педтехнікуму були найкращі представники кримськотатарської інтелігенції: публіцист та громадський діяч Амет Озенбашли, вже згаданий Бекір Чобан-заде, письменник і літературознавець Асан Сабрі Айвазов, письменник і видавець Абібулла Одабаш, поет та історик Осман Акчокракли та ін.¹⁵ Усі вони стали жертвами сталінського карального апарату.

Шевкій Бекторе був хорошим педагогом і методистом: у 1924 році він переміг у конкурсі на кращу абетку для кримськотатарських дітей (яка базувалася на арабській графіці) і його “Тоташ-Боташ” було рекомендовано для викладання в початковій школі¹⁶. Шевкій почувається щасливим від того, що має можливість займатися улюбленою справою. Але обстановка в Криму тим часом погіршується: більшовики розпочинають “полювання за душами завтрашніх учителів як майбутніх пропагандистів комуністичної ідеології”. Звісно, “за таких обставин у технікумі важко було боротися за науку, майбутнє народу”¹⁷. І Шевкій Бекторе разом з сімома колегами-однодумцями вирішує переїхати до Дагестану. Він

¹⁴ Y. Giray, *Şiir Günleri: Şevki Bektöre*. İnternet sitesi Kalecikkaya Köyü. Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, [електронний ресурс], режим доступу: <http://www.kalecikkaya.net/index.php?hayns=2&yazilim=makaleler&osmanli=yazar&id=8&gozum=>.

¹⁵ С.А. Усманова, *Неизвестные страницы деятельности Тотайкойского педтехникума 1922–1931 гг.*, веб-сайт “Тюркологические публикации”, [електронний ресурс], режим доступу: <http://turkology.tk/library/589>.

¹⁶ Л. Юнсова, *Ш. Бекторе. Хронология верности*, веб-сайт “Карта мира: Крым”, [електронний ресурс], режим доступу: http://kartamirakrym.blogspot.com/2012/04/blog-post_05.html.

¹⁷ Ш. Бекторе, *Op. cit.*, с. 6.

влаштовується на роботу в педагогічний технікум у місті Темір-Хан-Шура (нині Буйнакськ), де навчає турецької мови “мусульманських дітей різних національностей”¹⁸.

Як мовознавець, Шевкій Бекторе брав участь у роботі Всесоюзного з’їзду тюркологів у Баку (26 лютого – 6 березня 1926 року), де обговорювалося питання переходу з арабської графіки на латинську для тюркомовних народів Радянського Союзу. Головою наукової ради Всесоюзного комітету нового тюркського алфавіту (“яналіф”) було призначено Бекіра Чобан-заде, який тоді викладав у Азербайджанському державному університеті. Як відомо, у 1928 році латиниця була офіційно впроваджена у всіх тюркомовних союзних та автономних республіках СРСР (того ж року мовна реформа стартувала і в Туреччині). Однак у 1938–1940 роках латиницю було замінено кириличним алфавітом.

Отримавши від членів туркменської делегації в дні роботи з’їзду запрошення працювати на педагогічній посаді, Шевкій Бекторе їде в Туркменістан і починає працювати в Ашхабадському педагогічному технікумі. Там він і залишається до моменту свого арешту (який навряд чи був для письменника повною несподіванкою, оскільки і за ним, і за його друзями та колегами весь час пильно стежили агенти ГПУ та влаштовували їм усілякі пастки). Одним із колег Бекторе був відомий туркменський мовознавець Мухаммед Гельдієв, який раптово помер у січні 1931 року (причину його смерті досі не встановлено)¹⁹.

Шевкій Бекторе залишив не тільки поетичну, а й мовознавчу спадщину. Окрім уже згаданої “Абетки...”, він був автором ще трьох книг: “*Tatarça Sarf Nahv*” (“Татарська граматики та синтаксис”), виданої 1923 року²⁰, “Татарський алфавіт” (1925) і “Грама-

¹⁸ Ш. Бекторе, *Op. cit.*, с. 6.

¹⁹ М. Соегов, *Туркменские соратники Бекира Чобан-заде: К. Бориев и М. Гельдыев занимались теми же вопросами, и их постигла та же участь, что и его (к 120-летию со дня рождения знаменитого крымскотатарского ученого)*, Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, серия “Филология. Социальные коммуникации”, т. 26 (65), № 1, ч. 1 (Симферополь 2013) 14–23.

²⁰ Z. Fozilova, *Şevqiy Bektöreniň “Tatarça sarf, nahv” grammatika kitabı: nazariý meseleler ve üslûbi*, internet saytı “İlmiy Qırım” milliy mecmua, [електронний ресурс], режим доступу: <http://ilmiyqirim.blogspot.com/2015/12/sevqiy-bektorenin-tatarca-sarf-nahv.html>.

тика туркменської мови” (1927). Перші дві книги було надруковано в Сімферополі, третю – в Ашхабаді²¹. На жаль, вона не збереглася.

Однією з відмітних рис “Татарської граматики...” була її орієнтованість на учнів середніх шкіл (оскільки підручники з граматики, що видавалися раніше, були розраховані лише на учнів початкових шкіл). Крім того, посібник був написаний простою і доступною мовою – замість арабських та персидських запозичень вживалися слова загальнотюркського походження. “Граматика...” починається зі вступної частини, де дається опис звуків і букв, наводиться визначення складу, пояснюється явище гармонії голосних (*ezgi ahenk*). Далі автор переходить до детального опису частин мови. У розділі “Синтаксис” розглядається просте речення та його різновиди, члени речення, типи складних речень, правила пунктуації. Заклучна частина “*Ders örneği*” (“Зразок уроку”) містить методичні рекомендації – пропонується 25 планів уроків²². Цей посібник, безперечно, є цінним джерелом для дослідження історії кримськотатарського мовознавства.

Трагічні та необоротні зміни в житті Шевкія Бекторе сталися в березні 1932 року, коли його, разом з іншими представниками туркменської інтелігенції, заарештували за звинуваченням у “націоналізмі” та “контрреволюційній діяльності” і засудили до 10 років ув’язнення. Слідство тривало два роки, і весь цей час письменник провів у тюрмі, зазнаючи жаклих фізичних і моральних тортур. Він уперто відмовлявся визнати себе винним, оскільки знав, що жодного злочину не вчинив і не збирався здаватися “ГПУ, яке сплітало сіті з підлих інсинуацій для знищення невинних людей”. “Чим я завинив? Тим, що я люблю свою Батьківщину і свій народ?” – з розпачем запитує себе письменник. Знесилений страшним психологічним тиском, виснажений допитами, що могли тривати кілька діб поспіль, Шевкії не відчуває нічого, навіть страху: “Я вже не боявся ГПУ. Втомився”; “Я вже не обурювався. Втомився”; “Я вже втомився боятися”²³. Але перебу-

²¹ L. Emir, *Qırım Prometeyi*, internet saytı “Vetanimniň hoş aenki”, [електронний ресурс], режим доступу: <http://leylaemir.org/eng/literary-gallery/shevki-bektore/shevki-bektore.php>.

²² З.Р. Фозилова, *Грамматика Ш. Бекторе “Татарча сахф, нахв”: теоретические и стилистические особенности*, Культура народов Причерноморья 252 (Симферополь 2013) 184–186.

²³ Ш. Бекторе, *Op. cit.*, с. 10, 11, 14.

вання в нелюдських умовах не зломало його дух і волю, не вбило в ньому почуття власної гідності.

Згідно з вироком, Шевкія Бекторе було відправлено до Зангіатайського табору (Узбекистан) – однієї з багатьох ланок виправно-трудової системи СРСР. Країни, могутність якої “підносились за рахунок дешевої робочої сили”, тобто в’язнів. Це вони “рили канали, прокладали шляхи, споруджували індустріальні центри, вирощували хліб... працювали на копальнях Уралу і Сибіру”. У таборах, які комуністи назвали “злочинним світом”, мільйони знедолених жили й працювали, “як раби”²⁴. Дружина письменника Амідє, щоб підтримати чоловіка, переїжджає разом з дітьми до Ташкента і влаштовується там працювати на швейну фабрику. Шевкій навіть зміг кілька разів побачитися з родиною, за якою так сумував. Однак через деякий час (у 1937 році) за його порадою, Амідє-ханім, як піддана Туреччини, залишає Радянський Союз, чим рятує життя і собі, і дітям. У 1944 році термін ув’язнення письменника добігає кінця, але його, як політичного в’язня, не можуть звільнити, поки в країні триває війна. Від одного з новоприбулих арештантів Шевкій випадково дізнається про депортацію своїх співвітчизників. За його словами, “ця наруга над цілим народом нагадувала день Страшного суду”. Почуте ще більше посилює відразу письменника до комуністичного режиму, побудованого “на крові мільйонів людей”, та до “облудної подітики Кремля”, яка настільки абсурдна, що позбувається навіть своїх вірнопідданих: “Їх використовували, коли вони були потрібні, а потім знищували”²⁵. Єдине, що не дає йому зламатися – віра в милосердя Всевишнього та надія на звільнення і повернення додому.

Шевкі Бекторе опинився на свободі лише в 1946 році. Два роки жив під наглядом НКВС у місті Янгіюль, неподалік від Ташкента (оскільки не мав права жити за межами Узбекистану). Щоб прогледуватися, працював чабаном. Постійно писав листи до посольства Туреччини в Москві з проханням отримати турецький паспорт, щоб нарешті виїхати з СРСР і повернутися на батьківщину. Звісно, жодного листа у відповідь не надійшло. До того ж, на Шев-

²⁴ Ш. Бекторе, *Op. cit.*, с. 21.

²⁵ *Ibid.*, с. 2, 27, 28, 34.

Мал 2. Шевкій Бекторе вдома. Стамбул, 1960 р.

Світлину взято з сайту "International Committee for Crimea": <http://www.iccrimea.org/historical/bektore.html>

кія Бекторе чекало нове суворе випробування: у грудні 1948 року його знову заарештували і відправили на заслання в Сибір²⁶. Там, у селищі Велика Мурта Красноярського краю, письменникові довелося прожити майже десять років – аж до смерті Сталіна і "хрущовської відлиги".

У жовтні 1956 року Шевкій Бекторе повернувся до Туреччини.

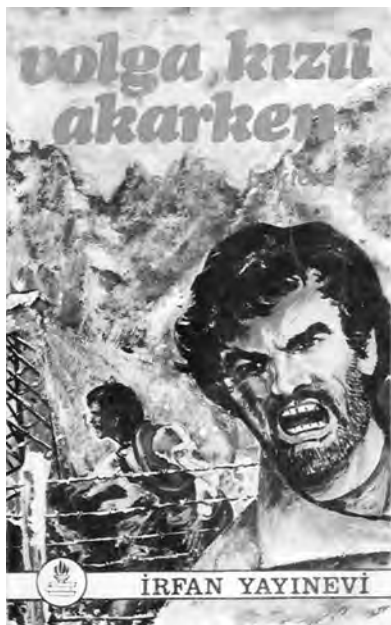
Нарешті він зміг побачити свою родину та вдихнути повітря своєї батьківщини. "Моя мрія збулася... Чим я можу віддячити Всевишньому за таку прихильність до мене?" – згадує письменник²⁷. Сповнений бажання приносити користь суспільству, Шевкій Бекторе погодився стати керівником "Центру звільнення кримських татар": "Не знаю, скільки ще мені відпущено прожити, але кожен хвилину терміну, відміряного мені долею, я хочу присвятити служінню своєму народові"²⁸.

На жаль, рівно через рік письменник відійшов у вічність. "Волги червона течія" побачила світ у 1965 році, завдяки його сестрі Саадет, яка підготувала книгу до друку. Дружина Шевкія Амідє разом з дорослими дітьми виїхала до США, де й скінчила свій земний шлях у 1983 році. Старший син Атілла Бекторе написав автобіографічний роман під назвою "Подорож кочівника" ("*A Nomad's Journey*") про життя своєї родини в трьох країнах – Радянському

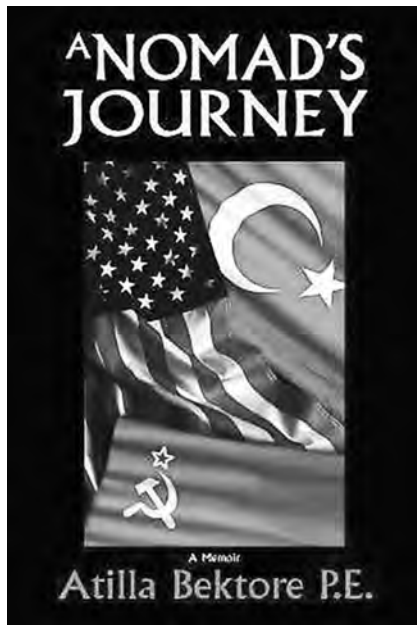
²⁶ Ю. Темиркяя, *Шевккй Бекторе – буюк шаиримиз*, веб-сайт Ana Urt, [електронний ресурс], режим доступу: <https://anaurt.com/qrt/content/shevkiy-bektore-buyuk-shairimiz>.

²⁷ Ш. Бекторе, *Op. cit.*, с. 46.

²⁸ Л. Юнусова, *Op. cit.*

Мал 3. Обкладинка книги Шевкія Бекторе “Волги червона течія” (“Volga Kızıl Akarken”, турецькою мовою)
Світлину взято з сайту
www.nadirkitap.com

Мал 4. Обкладинка книги Атілли Бекторе “Подорож кочівника”.
Світлину взято з сайту eBay.com:
<http://www.ebay.com/itm/A-Nomads-Journey-by-Bektore-Atilla-/361494665861>

Союзі, Туреччині та США. Обкладинка цієї книги містить зображення прапорів усіх трьох держав.

Шевкій Бекторе ніколи не нарікав на свою долю, хоча йому довелося провести за колючим дротом таборів майже 25 років свого життя, за які він міг би “написати багато гарних книг, зробити багато корисного для свого народу”. Дивно, але він не відчував зла навіть до своїх мучителів – НКВСівців, розуміючи, що вони – лише гвинтики механізму під назвою “комуністичний терор”. Механізму, в якому, щоб “заарештувати, вислати людину і навіть винести їй смертний вирок – суд необов’язковий”, де “закон є іграшкою в руках ГПУ”, а міра покарання буде для людини такою, яка для неї “була визначена заздалегідь”. Механізму, який “друзів робив ворогами, вигадував змови, знаходив і знищував не-

вдоволених”, де “поняття рівності і соціальної справедливості носило вибірковий характер”, а в “найтяжчому стані знаходився робочий клас, той клас, який створював всі блага партійній еліті”, де “газети, фотографії і книги відбивають не внутрішню сутність, а прикрашену і брехливу зовнішню сторону запліснявілого суспільства”. “Якщо в царські часи Волга зрошувалася потом каторжників, то після встановлення комуністичної диктатури Волга від крові ув’язнених стала червоною. Я заплющую очі і бачу її червону течію...” – так закінчує письменник свою книгу спогадів, висловлюючи сподівання на те, що “час беззаконня мине і народ врешті-решт візьме-таки курс на демократію західного світу. Люди втомилися ненавидіти одне одного – вони жадають миру”²⁹.

Сторінки цієї книги – це сторінки історії країни³⁰, у якій ми ще жили зовсім недавно. Багато з нас навіть уявлення не мали про те, що довелося пережити авторові книги і ще мільйонам таких, як він, кого доля затиснула в лещата сталінської репресивної системи. “Волги червона течія” – це не просто спогади очевидця тих трагічних подій, а й нагадування про те, на що здатний політичний режим в “окремо взятій країні”. Було б дуже добре, якби її прочитали ті, хто чомусь продовжує сумувати за “встановленим вождем народів порядком”.

²⁹ Ш. Бекторе, *Op. cit.*, с. 2, 9, 29, 40, 46, 47.

³⁰ А. Велів, *Життя поета Бекторе. Передмова до книги “Волги червона течія”*, веб-сайт “Kitaphane.info”, [електронний ресурс], режим доступу: <http://kk.convdocs.org/docs/index-145289.html>.